

25. Стадник М. Музей у роки Великої Вітчизняної війни // Полтавський краєзнавчий: сторінки історії та колекції. Зб. наук. праць. – Полтава, 1991. – С. 115–117.

26. Зайченко В. Вишивка козацької старшини / В. Зайченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=725>

27. Ернст Ф. Данило Михайлович Щербаківський (пам'яті дослідника) / Ф. Ернст // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 127–136.

Старченко В.И., Сулима О.С. Собрание поясов Даниила Щербаковского в коллекции Полтавского краеведческого музея имени Василия Кричевского

Статья посвящена исследованию трех поясов, собранных Д.М. Щербаковым во время экспедиции по Полтавщине в 1906 г., которые хранятся в фондах Полтавского краеведческого музея имени Василия Кричевского. Приведено научное описание предметов группы хранения «Ткани» подгруппы «Пояса».

Ключевые слова: Д.М. Щербаковский, пояс, собрание, коллекция, Полтавский краеведческий музей имени Василия Кричевского.

Starchenko V.I., Sulyma O.S. Danylo Shcherbakiwsky's belt gathering in the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum Collection

The article is dedicated to the research of three belts from the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum funds brought by D.M. Shcherbakiwsky during the expedition in Poltava region in 1906. Scientific description of objects from the group «Fabrics» sub-group «Belts» is made.

Key words: D.M. Shcherbakiwsky, belt, gathering, collection, the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum.

22.02.2017 р.

ж

УДК 94(477):069.51(687.38)

**О.І. Калінович
Л.М. Шкіра**

**ЖІНОЧІ ПОЯСИ (КРАЙКИ) ЧЕРНІГІВЩИНИ
У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»**

У статті розглядаються особливості виготовлення та орнаментики жіночих поясів Чернігівщини кінця XIX – початку XX ст. із фондowego зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Ключові слова: український народний костюм, одяг, пояс, ткацтво, плетіння, орнаментика, декор, колористика, композиція.

На сьогоднішній день у сучасному суспільстві існує тенденція зростання інтересу до українського народного костюма, зокрема, його регіональних особливостей – крою, оздоблення та орнаментики.

Історії українського народного костюма у найрізноманітніших його аспектах присвячено багато досліджень, найбільш відомими серед яких є праці Т.О. Ніколаєвої, Т.В. Кара-Васильєвої, О.С. Федорчук, Г.В. Врочинської, М.Р. Селівачова, З.О. Васіної, К.І. Матейко, Г.К. Стельмашук, М.С. Білан, Х.К. Вовка, В.К. Борисенко, О.І. Воропая, О.Ю. Косміної, Т.А. Агафонової, К.К. Стамерова та ін. Варті уваги також дослідження Л.М. Білякевич та О.Ю. Козирєвої «Пояс як невід'ємний елемент українського народного костюма Середньої Наддніпрянщини кін. XIX – поч. XX ст.», де автори

досить детально проаналізували художні особливості, різноманіття функцій, використання різних матеріалів, технік виконання, художніх рішень.

Мета даного дослідження полягає у розкритті регіональних особливостей жіночих поясів Чернігівщини кінця XIX – початку XX ст. із фондowego колекції ДІЕЗ «Переяслав» у контексті етнічної специфіки українського народного костюма.

Грунтовне вивчення окремих елементів народного одягу кінця XIX – початку XX ст., зокрема, відповідних музейних колекцій, є важливим та актуальним, оскільки вирішує завдання привернення уваги до культури, духовності та традицій українського народу, а також популяризує музейні зібрання.

Здавня пояс був важливим компонентом як чоловічого, так і жіночого народного одягу. Поясом підв'язували натільну сорочку, поясне вбрання або зимовий верхній одяг. Коли одяг підперезаний, тоді він щільніше обіймає тіло, зберігає тепло, а разом з тим це полегшує рух під час роботи. Упродовж століть пояс використовували для носіння знарядь праці (ножа, сокири), предметів побуту («цурки» для в'язання снопів; «кошівки» для клепання коси; шкіряної «калитки» з кременем, кресалом, грошима; гребінця) або холодної зброї (меча, шаблі, чекана). Відомості про те, як пояси жертвували на церкву в княжі часи, віднаходимо в Києво-Печерському патерику [1, с. 688].

На межі XIX–XX ст. способи зав'язування пояса залежали від його розміру та форми одягу. Жіночі плетені пояси найчастіше обгортали кілька разів поверх спідниць (фартухів) та зав'язували збоку, рідше зав'язували позаду. Орнаментований кінець, як правило «з кутасами», звисав донизу. Якщо ж підперізували верхній одяг, наприклад свити, то кінці підтикали з боків. Чоловіки зазвичай обмотували сітчастий пояс кілька разів навколо тіла, а оздоблені китицями кінці підтикали з боків таким чином, щоб вони звисали донизу [2, с. 118].

В українському народному одязі пояс вважався не просто одним із його компонентів – він був показником ustalених етичних норм. Вважалось гідним осуду з'явитись на людях без пояса: це могла дозволити собі лише людина, котра втратила будь-яке сумління – вийти на люди без пояса означало «розпоясатися» [3, с. 76].

Локальну своєрідність традиційних поясів XIX – початку XX ст. створювали матеріал, розмір, техніка виготовлення, орнаментация і колорит, а також способи пов'язування. Пояси виготовляли з вовни, льону, коноплі, тканини, шкіри. Заможне населення використовувало шовк-сирець різних кольорів, срібну та золоту нитку [4, с. 171]. Наприкінці XIX ст. найбільш розповсюдженими були вовняні саморобні пояси, пофарбовані домашнім способом у яскраві червоні, зелені та інші кольори. Бідніша частина населення носила нефарбовані білі пояси, а то і просто лико чи мотузок.

Крім саморобних поясів, поширені були й пояси, виготовлені міськими ремісниками. Починаючи з

другої половини XIX ст., саморобні пояси замінювалися фабричними [2, с. 118].

У фондовій колекції ДІЕЗ «Переяслав» знаходиться понад 400 жіночих та чоловічих поясів кінця XIX – початку XX ст., зібраних із різних регіонів України, серед яких є і 15 крайок, виготовлених на Чернігівщині. Умовно їх можна поділити на дві групи – плетені та ткані.

Із праці польського етнографа К. Мошинського «Народна культура слов'ян» дізнаємося про назву використаної для поясів сітчастої техніки плетіння – «брання», від якої й виготовлені нею вироби називались «бранними» [5, с. 316]. Згідно з матеріалами С. Сидорович, на межі XIX–XX ст. сітчаста техніка плетіння в Україні була відома на Полтавщині, Чернігівщині, а також невеликими острівцями в окремих районах Волині, на Бойківщині, Закарпатті, Тернопільщині [6, с. 36].

Вовняні пояси виплітали в особливий спосіб – «по стіні». Як правило, на «глухій» (без вікон) стіні для снування ниток вставляли кілки, відстань між якими становила 3 метри. Вовняну нитку навивали від першого до третього кілка, роблячи перехрестя перед другим кілком (усього 100 ниток). Чим більше було навито ниток, тим ширшим мав бути пояс. Початком для плетіння пояса слугувало місце перехрещення ниток [7].

Прикладом таких крайок є наступні предмети музейного значення з фондової колекції ДІЕЗ «Переяслав».

Крайки плетені:

Інв. № Т-1475 КН-3152 (від 02.11.1970 р.). Пояс жіночий, має по 15 китиць на кожному кінці. Виготовлений матір'ю Гусак Уляни Іванівни. На кожному кінці відірвані дві китиці, дев'ять великих дірочок. С. Бурдківка Ніжинського р-ну Чернігівської обл. Знайдено у Гусак Уляни Іванівни. Вовна, плетіння. 242 x 3,5 см. 1913 р. [8].

Інв. № Т-2391 КН-3461 Пояс жіночий, плетений вручну з вовняних червоних ниток. На кінцях – довгі китиці, скручені і зв'язані в кінці. Виготовила Харченко Євдокія. С. Комарівка Борзнянського р-ну Чернігівської обл. Знайдено у Моренць Н.С. Перша половина XX ст. [9].

Інв. № Т-3128 КН-3570. Крайка плетена з фіолетових, рожевих, жовтих, білих, червоних та зелених ниток. Узор: ряди червоних та зелених смуг переплітаються, утворюючи ряди «сливок». По краях – торочки. Кольори зблякли. Виготовила Зуга Устина Тимофіївна. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 128 x 4,5 см. Початок XX ст. [10].

Інв. № Т-3161 (від 17.01.76 р.) КН-3752. Крайка плетена з різнокольорових ниток. Узор: «ключі» та «хрести» на червоному з поперечними зеленими смугами тлі, обведена з боків червоною і жовтою смугами, рожевою і фіолетовою «пилочкою» і тоненькою білою смужкою. Нитки зблякли. Вовна, плетіння. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 242 x 6,5 см [10].

Інв. № Т-3281 КН-3780. Крайка плетена. Узор: поперечні жовті і малинові смужки, які на краях переплітаються, утворюючи «ромби» і «хрести»; облямівка – фіолетові і

червоні поперечні смужки, зелена і червона повздовжні смужки. На кінцях – торочки. На одному краю – дірочка. Виготовила Жуковська Марія Архипівна. Вовна, плетіння. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 282 x 5 см. 20-ті рр. XX ст. [11].

Інв. № Т-3396 КН-3837 (від 06.03.1976 р.). Крайка плетена з різнокольорових ниток повздовжніми смугами: в центрі – червона, з боків – зелені, оранжеві, чорні, білі. По краях – переплетені чорні з оранжевими. Краї витріпались. Виготовила Липка М.П. Вовна, плетіння. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок XX ст. 317 x 5,2 см [11].

Інв. № Т-3397 КН-3838. Крайка плетена. Посередині – поперечні червоні і зелені смужки, по них «ромби» з «дамочок» і «навскісні ланцюжки». По краях – біла, фіолетова, червона, біла, зелені смужки. Нитки зблякли, краї витріпані. Виготовила Падалка Є.П. Вовна, плетіння. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок XX ст. 279 x 4 см [11].

Інв. № Т-3398 КН-3839. Крайка плетена з ниток чорного, фіолетового, оранжевого і рожевого кольору. Посередині на фіолетових і оранжевих поперечних смужках – «ромби» з «дамочок», обведені рожевою смужкою, червоними і чорними «дамочками». Фіолетові і оранжеві нитки полиняли, краї витріпалися. Вовна, плетіння. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок XX ст. 316 x 4,5 см [11].

Інв. № Т-3414 КН-3848 (від 09.03.1976 р.). Крайка плетена з фіолетових, червоних, жовтих і синіх ниток. Узор: «кривулька», в заглибинах її – «хрести», обведена жовтою, синьою і червоною смужками. Виготовила Руденко М.К. Нитки потерті. Вовна, плетіння. С. Монастирище Ічнянського р-ну Чернігівської обл. Початок XX ст. 322 x 4,5 см [11].

Інв. № Т-3524 КН-3998. Пояс жіночий, плетений з червоних ниток. По краях – торочки з китицями. У двох місцях зшитий. Виготовила Костомаха Уляна Данилівна. Вовна, плетіння. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок XX ст. 230 x 18 см [11].

Тканих чернігівських поясів у фондовому зібранні ДІЕЗ «Переяслав», на жаль, небагато, але вони незмінно привертають увагу соковитими кольорами та вдалим композиційними вирішеннями.

Ткалися пояси переважно полотняними переплетеннями без допомоги ткацького станка на дощечках, на нитку, на бердечку. Такі пояси могли бути одноколірними нефарбованими або ж забарвленими у червоний, синій, фіолетовий чи зелений кольори, а також поліхромними з виразним орнаментальним малюнком геометричного або рослинного характеру. Викінчувалися пояси різноколірними торочками або великими круглястими китицями (кутасами) [12].

Крайки ткані:

Інв. № Т-3297 КН-3791. Крайка ткани з різнокольорових ниток. Тло чорне. Кінці орнаментовані рожевими, зеленими, жовтими та фіолетовими трояндами і таких самих кольорів гілочками з білими чотирьохпелюстковими

квітами. Середина переписана широкими білими смугами. Ткання з «прорізами». Нитки місцями потерті, на білій смузі – плями. Виготовила Бондаренко В.П. Вовна, домашнє ткання. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 220 x 9 см. Початок ХХ ст. [11].

Інв. № Т-3298 КН-3791. Крайка ткани з рожевих, зелених, червоних і фіолетових ниток. Узор: по краях – повздовжні рожево-червоні смужки і фіолетові «дамочки». Посередині поперечні рожеві і зелені смужки, по них – «хрестики». Нитки злегка потерті. Ткала мати Бондаренко В.П. Вовна, домашнє ткання. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок ХХ ст. 267 x 3,5 см [11].

Інв. № Т-3299 КН-3791. Крайка ткани з рожевих, фіолетових і зелених ниток. Узор: поперечні червоні і фіолетові смуги, по них «хрести», по краях – зелені смужки. Торочки заплетені в косички. Нитки по краях потерті. Вовна, домашнє ткання. С. Бубнівщина Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок ХХ ст. 237 x 3 см [11].

Інв. № Т-3375 КН-3825. Крайка килимова. Середина заткана сірим кольором, по ній розкидані зелена, фіолетова, бузкова, дві жовті і дві червоні 4-пелюсткові квітки. Кінці крайки фіолетові з квітковим орнаментом: 5-пелюсткові великі квітки і 4-пелюсткові малі, розміщені «купками» по три. По краях – торочки. Фіолетовий колір трохи побляк. Вовна, домашнє ткання. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Початок ХХ ст. 176 x 5,7 см [11].

Інв. № Т-3768 КН-4458. Крайка вузька, буденна, заткана поперечними фіолетовими та бузковими смужками, обрамлена повздовжніми жовтими смужками. По полю крайки розміщені «ступеневі ромби» і «хрести». Виготовила Шаповал Г. Вовна, ручнє ткання. С. Івківці Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 20-ті рр. ХХ ст. 273 x 3 см [11].

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні всі компоненти народного вбрання на різних рівнях зазнали впливу урбанізації (використання фабричної тканини, купованих речей, відтворення міських фасонів і альбомної орнаментики), що призвело до поступової втрати сакральної символіки народного костюма.

На сьогоднішній день великої популярності набуває стилізація українських народних поясів та їх застосування у сучасних дизайнерських колекціях одягу. Детальне дослідження орнаментики, колористики, технік виготовлення поясів та використання цих знань є важливим не тільки для модельєрів, а й для усіх, хто займається важливою справою – відродженням та збереженням мистецької і культурної спадщини українського народу.

ПОСИЛАННЯ

1. Маслова Г.С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в ХІХ – начале ХХ вв. // Восточнославянский этнографический сборник. Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белорусов в ХІХ – начале ХХ вв. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1956. – С. 688–694.
2. Матейко К.І. Український народний одяг. – К.: Наукова думка, 1977. – 224 с.
3. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс. – К.: Дніпро, 2005. – 320 с.
4. Білозуб В.Г. Українське народнє мистецтво. Вбрання. – К.:

Державнє видавництво образотворчого мистецтва і музикальної літератури УРСР, 1961. – 326 с.

5. Mosyznski K. Kultura ludowa slowian. – Krakow: Polska akademja umiejtnosci, 1929. – С. 1. – 710 s.

6. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР. – К.: Наукова думка, 1979. – 156 с.

7. Пархоменко Т. Особливості виготовлення сітчастих поясів. Пояс у народних віруваннях і звичаях. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://istvolyn.info/index.php

8. Матеріали фондової інвентарної книги № 3 НІЕЗ «Переяслав» (шифр «Т» – «Тканини», №№ 783–1574).

9. Матеріали фондової інвентарної книги № 5 НІЕЗ «Переяслав» (шифр «Т» – «Тканини», №№ 2113–2663).

10. Матеріали фондової інвентарної книги № 6 НІЕЗ «Переяслав» (шифр «Т» – «Тканини», №№ 2664–3205).

11. Матеріали фондової інвентарної книги № 7 «Переяслав» (шифр «Т» – «Тканини», №№ 3206–3772).

12. Козирева О.Ю. Пояс як невід'ємний елемент українського народного костюма Середньої Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ століття. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.stattionline.org.ua

Калинович Е.И., Шкира Л.М. Женские пояса (крайки) Черниговщины в фондовом собрании Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»

В статье рассматриваются особенности изготовления и ornamentации женских поясов Черниговщины конца ХІХ – начала ХХ вв. из фондового собрания Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

Ключевые слова: украинский народный костюм, одежда, пояс, ткачество, вязание, ornamentация, декор, колористика, композиция.

Kalinovych O.I., Shkira L.M. Women belts (edge) of Chernihiv region from stock collection of National historical and ethnographic reserve «Pereiaslav»

In the article features production and ornaments female belts of Chernihiv region late. ХІХ – early ХХ century from stock collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

Key words: Ukrainian folk costume, clothes, belt, weaving, braiding, ornaments, decor, color, composition.

24.02.2017 p.

J

УДК 94(477):069.51(677.541)«18/191»

**О.М. Жам
В.М. Шакула**

СОЛОМ'ЯНИ ЄМКОСТІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ІЗ ЧЕРНІГІВЩИНИ В ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті аналізується колекція солом'яних ємкостей ХІХ – початку ХХІ ст. Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», зібраних під час експедицій на Чернігівщину в 60–70-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: музей, колекція, ємкість, солома, матеріал, техніка, Чернігівщина.

Плетіння із соломи – один із найдавніших допоміжних домашніх промислів українців. Чималі запаси соломи на території України сприяли розвитку цього ремесла у сільській місцевості. Традиційнє плетіння із соломи охоплювало великий асортимент виробів різного призначення, які виготовлялися селянами для власного вжитку та на продаж.